

переправилась на східний берег Дніпра. Того ж дня до міста вступили перші німецькі підрозділи, з якими мали короткий бій за східні передмістні укріплення роти 2-го чехословацького полку. В час, коли Київ вже був під обстрілом німецької артилерії, між іншим озброєнням, чеським військовим вдалось вивезти аероплани 1-го чесько-словацького авіазагону, створеного 17 лютого 1918 р. поручником Фіалоу (8 аеропланів). Це була перша авіаційна частина в історії чеських збройних сил [15, 2].

Розміщені у Полтавській губернії, полки 2-ї чесько-словацької дивізії рекувізувавши вагони та локомотиви забезпечили виїзд цілого корпусу за межі України. На залізничному вузлі Бахмач 8-11 березня 1918 р. дійшло до запеклих боїв, за участі більшовицьких загонів, із німецькими військами. Останній ешелон із чесько-словацькими військами залишив Бахмач 13 березня 1918 р. У цих ар'єргардних боях загинуло 45 чесько-словацьких вояків, 41 пропав безвісті і 210 зазнали поранень [1, 141]. За Бахмачем ешелони 1-ї чехословацької дивізії вийшли через Ворожбу на Курськ, а полки 2-ї дивізії рухались від Полтави до Харкова та Білгорода. Так, для Чесько-словацького корпусу тільки розпочиналась трансибірська епопея.

Таким чином, ЧСНР та командування Чесько-словацьким корпусом відіграли значну роль бойових діях на Південно-Західному фронті у 1914-1918 рр. Водночас, під час бойових дій УНР із збройними силами більшовицької Росії чехи та словаки, своїм нейтралітетом, сприяло окупації української території більшовицькими військами.

1. Pichlik K., Klipa B., Zabloudilova J. Českoslovenští legionáři (1914-1920). – Praha, 1996. – 280 s. 2. Татаров Б. Новітні гусити. Чесько-словацькі військові формування у російському війську (серпень 1914 – квітень 1918 рр.). – Київ, 2010. – 104 с. 3. Надольская В. Хозяйственная деятельность иностранных колонистов Вольнской губернии (вторая пол. XIX – начало XX вв.) // Социальная трансформация и межэтнические отношения на Правобережной Украине 19-начала 20 вв. – Москва, 2008. – С.89-131. 4. Каржанский Н.(Качановъ). Чехо-словаки въ России. По неизданнымъ официальнымъ документамъ. – Москва, 1918. – 95 с. 5. Dangi V. Rakusko-uhorska armáda a slovenska spoločnosť v predvečer prvej svetovej vojny // Čaplovič M., Stanova M. Slovensko v dejinách 20. storočia. Kapitoly k spoločenským a vojensko-politickým udalostiam. K 70. Narodeninám PhDr. Mariana Hronského, DrSc. – Bratislava, 2010. – С.39-56. 6. Грушевський М. Споми́ни. Частина II// Київ. – 1989. – №10. – С.122-158. 7. Жилин А.П. Последнее наступление (июль 1917 г.) – Москва, 1983. – 104 с. 8. Масарик Т. Світова революція за війни й у війні 1914-1918. Споми́ни. – Львів, 1935. – 551 с. 9. Наказ командира чехословацького корпусу//Нова Рада. – №176 (3 листопада 1917 р.). – С.4. 10. Нова Рада. – №179 (7 листопада 1917 р.). – С.3. 11. Заклик чеських соціал-демократів//Нова Рада. – №181 (9 листопада 1917 р.). – С.3. 12. Протест галичан//Нова Рада. – №186 (15 листопада 1917 р.). – С.2. 13. Заява Чесько-словацької Народної Ради// Нова Рада. – №191 (21 листопада 1917 р.). – С.4. 14. Генерал Дитерихс/Цветков В.Ж. – Москва, 2004. – 634 с. 15. Rajlich J, Sehnal J. Československe letectvo 1918-1924. – Praha, 1992. – 58 s. 16. Husa V. Dějiny Československa. – Praha, 1961. – 510 s. 17. Pichlik K. Vzpomínky navrátilců z ruského zajetí na jaře 1918. Praha, 1964. – 114 s. 18. Зайончковский А. Мировая война 1914-1918. – Т.2 Кампания 1916-1918 гг. – Москва, 1938. – 288 с. 19. Чапек К. Бесіди з Томашем Масариком. – Львів, 2010. – 464 с. 20. Масарик Т.Г. О большевизмъ. – Прага, 1921. – 60 с. 21. Винниченко В. Щоденник. – Т.1. 1911-1920. – Едмонтон-Нью-Йорк, 1980. – 500 с. 22. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – Київ-Філадельфія, 1995. – 494 с. 23. Шубин Г. Ярослав Гашек. – Москва, 1982. – 64 с. 24. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.1076. – Оп.3. – Спр.18.

Надійшла до редколегії 10.04.12

К. Левицька, асп.

3 ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В ДОБУ ДИРЕКТОРІЇ: ІСТОРІОГРАФІЯ

У статті висвітлено дискусійні питання в історіографії щодо парламентаризму в період Директорії.

The article deals with controversial issues in the historiography of parliamentarism in the Directory.

З часу початку постанов Директорії перед нею стояв складний вибір самостійного політичного майбутнього відродженої Української Народної Республіки. Це мала бути європейська модель, що передбачала розвиток парламентаризму за принципом розподілу влад, або диктатура пролетаріату як основа ідейної доктрини. Дискусії з приводу вибору одного з цих двох шляхів призвели до появи третього варіанту, який полягав у створенні вертикалі трудових рад на місцях, де ядром виступав Конгресс трудового народу. Однак через широке використання популістських гасел Захід звинуватив Директорію у сприянні більшовизму, а Росія – у потурнанні буржуазному націоналізму.

Вітчизняна історіографія, висвітлюючи добу Директорії, назбирала вдосталь недоліків. Слід зазначити, що багатьом дослідженням даного періоду характерними були тенденційність, антинауковість та заангажованість. Історичні факти часто ігнорувались чи висвітлювались крізь призму ідеологічних стереотипів.

Такий негативний тенденційності першими сприяли відомі громадські та політичні діячі, серед яких П. Христюк, В. Липинський, М. Шаповал, І. Мазепа та інші. Дослідники здійснили вагомий внесок у висвітленні набутого в той час досвіду, але навіть в еміграції вони продовжували гостру ідейну боротьбу, намагались виправдати діяльність своїх політичних партій, а відповідальність за поразку та втрату національної державності перекласти на плечі своїх опонентів.

П. Христюк, аналізуючи проблеми українського державотворення, зазначав, що Директорія за соціально-політичним критерієм виглядала досить безбарвною, ті

представники політичних сил, що вона об'єднала навколо себе, на думку історика, досить погано зналися на тодішніх світових реаліях, загальнополітичних справах, не мали достатнього досвіду у накресленні напрямку та тактики боротьби [24]. На думку В. Липинського з приводу подій 1917-1921 рр.: "Трьох синів рідних має сьогодні наша мати – спільна наша людська громада – Україна: хлібороба-гетьманця і неомонархіста, більш або менш соціалістичного інтелігента – демократа і республіканця, і пролетаря-більшовика та інтернаціоналіста. Всі сини її поріжені, кволі, слабосилі й сильної, об'єднуючої їх всіх національної ідеї вони досі для громади своєї створити були не в силі" [14]. У праці "Велика революція і українська визвольна програма" М. Шаповал висвітлює власну позицію з приводу 1917-1921 рр. вітчизняної історії, в ній автор виклав детальний аналіз аспектів формування особового складу Директорії, охарактеризував міжособистісні стосунки окремих політиків. В тому числі виклав власне бачення стосовно непорозуміння з С. Петлюрою ще від часів Центральної Ради. На думку М. Шаповала, саме минуле кожного, хто був причетний до Директорії і хто ввійшов до її складу, лякало найбільше, бо воно могло призвести до розколу та поразки [25]. Таким чином, ці роботи дозволяють створити комплексну картину про тогочасні реалії політичних процесів 1918-1920 рр. загалом та зрозуміти окремі аспекти і закономірності еволюції ідеї парламентаризму зокрема.

У серпні 1918 р. українські партії, які створили Український Національний Союз, почали вимагати вироблення виборчого законодавства та скликання Сейму.

© Левицька К., 2012

Проте після того, як до влади прийшла Директорія, ці ідеї було проблематично втілити в життя. І. Мазепа зауважує, що діяло два важливих чинники, які завадили створенню повноцінного представницького органу: куріальна система та нереальність термінів проведення виборів [15]. Праця "Україна в огні і бурі революції" – чи не єдина в своєму роді. В ній досить детально автор відтворив і висвітлив атмосферу міжфракційних дискусій, розстановку політичних сил та їх роль у Трудовому конгресі, в тому числі 40 членів фракції соціал-демократів, пропозиції яких сприйняла більшість Конгресу. Ця ж фракція видала окрему декларацію до членів Конгресу щодо її розуміння влади трудового народу в Україні тільки у формі вибраного парламенту УНР [15, с. 88-91]. Основною постановою Конгресу став "Закон про форму влади на Україні". В ньому йде мова про створення шести комісій, які мають розробити законопроекти. Уряд УНР спільно з комісіями конгресу мав підготувати закон для виборів всенародного парламенту соборної Української республіки [15, с. 94-95]. Проте конференція есерів, що проходила 28 січня в Києві, стала на шлях соціалістичної революції, прийнявши радянську владу в Україні. Це завадило виконати постанови Конгресу.

Питання про скликання парламенту знову постало на порядку денному в серпні 1919 р., а вже в листопаді С. Петлюра затвердив закон "Про Державну народну Раду", який стосувався організації парламенту. І. Мазепа говорить про те, що програма Директорії мала компромісний характер, прийнявши рішення скликати Трудовий конгрес з представників "робітників, селян і трудової інтелігенції", що можна вважати поступкою більшовицьким популістським гаслам. У декларації Директорії від 26 грудня 1918 р. з приводу цього заявлялося: "Влада в УНР повинна належати лише класам працюючим – робітництву та селянству, що здобули цю владу своєю кров'ю...". З інтелігенції право участі у виборах отримали ті, які "не визискують самі, не допомагають другим визискувати чужу працю і не володіють майном..." [15, с. 75]. Отже, поступове впровадження парламентаризму відбувалося частково та неповноцінно, до того ж порушувало окремі принципи виборчого права.

Зовсім поверхнево та упереджено до наукової розробки доби Директорії ставиться радянська історична наука. Нечисельними спробами деякою мірою охарактеризувати її діяльність стали декілька узагальнюючих та довідкових видань, рецензій. Тільки в 1950-1960-х рр. почали з'являтися поодинокі праці, в яких у контексті розгляду подій громадянської війни та звеличування "переможної ходи радянської влади" принагідно згадується "східноукраїнська буржуазна контрреволюція", яку уособлювала Директорія [1]. Сюди відносимо праці М. Герасименка, М. Кравця, П. Пономаренка, Р. Симоненка, Ф. Шевченка та ін., які практично лише підтверджували закоренілі антинаукові підходи радянської історіографії. Радянські історики піддавали нищівній критиці та звинувачували в упередженості діаспорні видання, які були присвячені періоду Директорії та її лідерам. Так "Український історичний журнал" розгромив книгу І. Майстренка, яка була опублікована в Нью-Йорку у 1954 р., назвавши її "мотлохом абсурдним лжеісторичних теорій", через часте цитування праць В. Винниченка, П. Феденка, М. Шаповала [19]. Довідковим виданням тих часів теж була притаманна заангажованість. У 1952 р. на оцінках Й. Сталіна була побудована і видана нісенітниця, згідно з якою Директорія – це контрреволюційний націоналістичний уряд, створений лідерами українських буржуазних партій на чолі з агентами іноземних імперіалістів – В. Винниченком та

С. Петлюрою, щоб прикрити англо-французьку окупацію України. Директорія "встановила режим кривавого терору та переслідувань більшовицької партії..." [4]. Як не дивно, оцінка не зазнала корекції протягом тридцяти років, у 1970-1980-х рр., так і не було відкрито нових сторінок в історії Директорії [5]. Автори вважали, що Директорія прагнула створити видимість функціонування "демократії", тому оголосила про вибори і скликання Трудового конгресу. Його діяльність у січні ще раз "довела неспроможність соціальної демократії та українського буржуазного націоналізму, її куркульський, антинародний характер" [5]. В узагальнюючому виданні "Історія Української РСР", період 1918-1920 рр. визначається "звір'ячий націоналізмом", характеризуючи так політику, яку проводила Директорія, а її правління називається "буржуазно-куркульською диктатурою". Згадуючи про Трудовий конгрес, автори кваліфікують його як "куркульський парламент", з допомогою якого націоналісти зміцнили своє становище [9].

Дисертаційна робота І. Рибалки "Розгром буржуазно-націоналістичної директорії..." (Х., 1950) впродовж радянської доби стала чи не єдиним спеціальним дослідженням, присвяченим періоду Директорії. "Захопивши владу, Директорія (...) встановила буржуазно-куркульську диктатуру на Україні" [17], – зазначав автор. Дисертація є суб'єктивним історичним дослідженням з характерними для радянської епохи оцінками, що ніяким чином не відрізнялись від панівної пропагандистської ідеї.

У другій половині 1980-х рр. з'являються спроби переосмислити деякі моменти суспільно-політичного життя часів Директорії. П. Федченко, висвітлюючи період встановлення влади Директорії, намагався охарактеризувати складність міжособистісних стосунків В. Винниченка та С. Петлюри. Через те, що В. Винниченко знаходився на лівому крилі Директорії, орієнтуючись на радянську владу, він, на думку П. Федченка, зумів зректисися від своїх минулих, навіть непослідовних соціалістичних "марксистських" переконань, віри в те, що соціальна нерівність є причиною всякого зла, яке може бути знищеним тільки шляхом класової боротьби з буржуазним світом [23].

На відміну від ситуації, що склалась в радянській історичній думці, в українській діаспорі було видано низку узагальнюючих робіт, які заповнили прогалини в дослідженнях радянського періоду. У 1971 р. з'явилася праця О. Юрченка, в якій дослідник зазначає, що Директорія з самого початку прагнула розбудовувати державу на засадах представництва, тобто шляхом скликання Трудового конгресу, який автор називає "тимчасовим революційним парламентом" [27]. Насправді йшла мова про скликання передпарламенту, як наслідок, вибори мали відбутися не за звичайною формою, тому що дотриматись у той момент її було нереально. Термін дії Трудового конгресу обмежувався виборами до парламенту. Історик говорить, що створення парламентського органу на основі "трудового принципу" було результатом синтезу практичного та ідеологічного моментів.

Свідченням спроби утвердити ідеї парламентаризму в добу Директорії стали переговори та підписання у Варшаві договору 5 листопада 1920 р. Згідно з ним російська сторона визнала нібито незалежність УНР та суверенність Українських установчих зборів. Проте це була чергова правова гостра суперечність, оскільки державна самостійність вже і так передбачала суверенність Зборів, які ставали верховною представницькою інституцією держави. Комітет був незаконною владою, а перебував у підпорядкуванні генерала Врангеля. Тому заяви залишалися формальністю.

М. Шкільник, висвітлюючи переваги Трудового конгресу, засвідчує факт затвердження ним особистого

складу Директорії з головою В. Винниченком, уповноваження Директорії з огляду на воєнну ситуацію бути верховною владою України та видавати закони для оборони республіки [26].

Останній президент УНР в екзилі М. Плав'юк зазначає, що Директорія розпочала роботу на основі Конституції УНР, яка була ухвалена УЦР, але не ввійшла в дію через переворот [16]. Проте згодом в Директорії було прийнято рішення замінити принцип всенародної парламентської демократії на "трудоий" принцип, що обмежував можновладців капіталу і землевласників у політичних правах. М. Плав'юк вважав, що таким чином концепція парламентаризму зберігалась у менш демократичній формі, ніж у Конституції УНР.

З отриманням Україною незалежності активізувались процеси дослідження державотворення Директорії, вивчення її законотворчої діяльності. Перед науковцями відкрились нові, досі недоступні дослідницькі перспективи. Автори починають досліджувати різні аспекти українського державотворення періоду УНР, основи демократичного суспільно-політичного устрою УНР. До ряду ґрунтовних праць, в яких аналізується історіографічна та джерельна база дослідження доби Директорії належать змістовні й оригінальні дослідження О. та М. Копиленків, В. Журавського.

В одній з перших в Україні праць, присвячених вивченню історії становлення парламентаризму в добу Директорії, О. та М. Копиленки назвали перехідний етап від гетьманату до Директорії "шляхом еволюції форми правління від парламентської до президентської республіки" [11]. Автори заперечують традиційні спроби істориків ділити діяльність Директорії на періоди згідно з місцем її перебування, будуючи свої висновки винятково з точки зору нормативно-правової бази, що випрацьовувалась Директорією. Дослідники проводять аналогію з французькою Директорією 1795 р., хоча й зауважують про різну правову основу. Так, в УНР було порушено сам принцип формування Директорії, оскільки вона мала бути виборним органом, але взяла на себе функції законодавчо-представницького органу, й не визначилася, до якої з гілок влади вона належить. До того втрата ЦР авторитету не дала змоги Директорії взяти її за основу, щоб перетворити у "своєрідний передпарламент" [12, с. 54]. О. Копиленко переконаний тут, що більше підстав вважатися передпарламентом мав Трудий конгрес, бо він був сформований за принципом територіального представництва. Дослідник називає його "фінальним акордом молодого українського парламентаризму". Автор наводить приклади того, що спроби вироблення законодавчого підґрунтя для впровадження парламентаризму продовжували здійснюватись: коли Рада народних міністрів УНР у серпні ухвалила Декларацію, де йшла мова про вироблення законів щодо виборів у Парламент, коли 14 лютого 1920 р. уряд І. Мазепи ухвалив "Тимчасовий закон про державний устрій і порядок законодавства УНР", згідно з яким не пізніше, як 1 травня планувалося скликання передпарламенту "Державна Народна Рада" [12, с. 59]. О. та М. Копиленки поставились досить скептично до офіційного визнання 1917 р. часом виникнення парламентаризму в Україні спеціальною постановою Верховної Ради "Про 80-річчя українського парламенту" [13]. Дослідники зауважують, що під визначення "парламент", а точніше "передпарламент" підходить скликання Трудового конгресу в січні 1919 р.

В. Журавський вважає, що після приходу Директорії до влади, виявилось, що практичне втілення ідеї створення парламенту стало досить проблемним [8]. Серед першочергових рішень Директорії знову лунає ідея

скликання Всеукраїнських Установчих зборів. Однак вже скоро між В. Винниченком та С. Петлюрою виникли серйозні розбіжності в баченнях моделі розвитку відновленої УНР, результатом яких стала ідея скликання Трудового конгресу. Передбачалося, що вся повнота влади в державі належатиме Конгресу. В. Журавський зауважує, що хоч С. Петлюра і підписав закон про парламент у вигляді Державної народної ради, йому так і не судилось вступити в дію, бо українська армія на той час фактично вже покинула територію УНР.

Вагомий внесок у вітчизняну історіографію періоду української революції загалом і Директорії зокрема стали роботи В. Солдатенка. Його праці привертають увагу сміливим підходом до висвітлення складних, часто неоднозначних проблем, а неординарністю авторського мислення та виваженістю наукових оцінок і висновків заслуговують поваги. Історик торкається проблем, що існують навколо вивчення державотворчого досвіду періоду Директорії [21].

В. Солдатенко наголошує на тому, що період існування Директорії є недостатньо висвітленим. Оскільки історики, прагнучи реабілітувати найбільш спотворені історичні факти радянської доби, зосереджують свою дослідницьку увагу більше на персоналіях, зокрема на С. Петлюрі. Знаний вчений наголошує на появі масиву літератури, яка містить хиби, фактологічні перекручення, перебільшення [20].

А. Гриценко акцентує увагу на проблемі скликання Українського національного конгресу в грудні 1918 р., який був визнаний органом політичного представництва [2]. Зустрічаємо констатацію, що політичні кола вважали доцільнішим провести територіальний конгрес, куди увійшли б представники різних політичних партій, організацій і груп, ніж скликати Центральну Раду чи Національний конгрес. Дослідниця зауважує, що ті, хто боровся за владу, чітко не уявляли собі, чого вони хочуть і заради чого вони це роблять.

Переважну більшість становлять роботи, що відтворюють історичний контекст оформлення влади Директорії. Відповідно проблема парламентаризму згадувалась в них досить поверхово. До таких праць слід віднести дослідження П. Кислого та Ч. Вайз, в якому автори досить бігло висвітлюють еволюцію парламентаризму в добу Директорії [10]. "Українські визвольні змагання 1917-1920 рр.", авторства О. Рубльова та О. Реєнт, носять комплексний характер. У роботі проаналізовано всі форми національної державності: УЦР, Директорію, гетьманат, ЗУНР. Проте авторам, на наш погляд, не вдалось висвітлити всі поставлені питання через узагальнюючий характер дослідження та обмеженість його обсягу [22].

В. Сергійчук у 2004 р. видає ґрунтовну працю, що ввійшла до серії "Українські державники". Дослідження присвячене постаті С. Петлюри як громадсько-політичного та військового діяча. Важливим для нас є те, що в роботі використовуються раніше неопубліковані архівні джерела. Хоча праця носить узагальнюючий характер, проте окремі матеріали яскраво свідчать про чітке розуміння С. Петлюрою необхідності впровадження парламентаризму в період Директорії [18]. Провівши детальний аналіз документів, В. Сергійчук зауважує, що уряд УНР, навіть під час тимчасового перебування на території Польщі, використовує цю можливість для здійснення законотворчої діяльності.

Протягом 1991-2008 рр. українськими науковцями було захищено низку дисертаційних досліджень, які певною мірою торкалися проблеми становлення парламентаризму в період Директорії УНР, але це питання не стало предметом їх спеціального вивчення. Так, Ж. Дзейко стверджує, що у період Директорії формаль-

но верховна влада належала Трудовому конгресу – вищому представницькому органу частини населення УНР, яку він тимчасово делегував Директорії УНР [3]. Директорія була наділена повноваженнями глави держави, несла законодавчі, вищі установчі та вищі виконавчі функції. Також Директорія затверджувала ухвалені урядом закони. Дослідник визначає причини, які в комплексі зашкодили проведенню виборів до парламенту чи передпарламенту, серед них агресія Радянської Росії, деструктивна діяльність лівих українських соціалістів, більшовицькі настрої серед населення тощо.

Н. Єфремова розглянула законодавчу діяльність Директорії та три конституційні проекти цього періоду, в двох з яких чітко проголошувався принцип розподілу влади, а останній виходив з важливих положень суверенітету та федеративно-державного устрою, прагнув "визначити чіткі конституційні межі діяльності парламенту..." [7]. В. Єрмолаєв зазначає, що така модель державності як Директорія передбачала скликання тимчасового верховного представницького органу – Конгресу трудового народу. Дослідник ретельно проаналізував результати виборів за куріальною системою до Конгресу як першого соборного територіального представництва. Тобто Конгрес почав виконувати функції передпарламенту. Але надалі спроба відновити парламент Директорією стала неможливою [6]. Таким чином, дисертаційні дослідження торкалися проблематики парламентаризму побіжно, виключно в контексті досліджуваних ними проблем. Це не дозволило створити ґрунтовну працю, яка б з'ясувала історію становлення парламентаризму в добу Директорії.

Отже, історіографічний аналіз праць, присвячених становленню парламентаризму в добу Директорії, засвідчив наявність значної кількості досліджень, різних за рівнем об'єктивності та ступенем вивчення. Що ж стосується окремих спроб спеціального з'ясування проблеми парламентаризму, то вони є поодинокими. Радянська історіографія проявила повне ігнорування даної проблематики. Тому політична заангажованість, тенденційність та поверховість – часто характерні риси такої літератури. Дещо вакуум видань у радянський період був заповнений рядом комплексних праць вчених з української діаспори. Сучасні українські дослідження цієї проблеми розпочалися лише в 1990-х рр., проте лише в контексті вивчення всієї історії доби Директорії.

1. Герасименко М. До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918 р. / М. Герасименко, М. Кравець, Г. Ковальчук // Укр. іст. журн. – 1959. – № 3. – С. 86-94. 2. Гриценко А. Політичні сили у боротьбі за владу в Україні (кінець 1917 – початок 1919). – К., 1993. – 102 с. 3. Дзейко Ж. Правовий статус вищих органів державної влади Української Народної Республіки (1917-1920 рр.): Автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київ. ун-т ім. Т. Шевченка, 1996. – 24 с. 4. Директория украинская // БСЭ: В 50 т. / Глав. ред. Б. А. Введенский. – 2-е изд. – М.: БСЭ, 1952. – Т. 14. – С. 412. 5. Директорія // Великий Жовтень і Громадянська війна на Україні. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1987. – С. 167. 6. Єрмолаєв В. Вищі представницькі органи влади в Україні (історико-правове дослідження): Автореф. дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2006. – 40 с. 7. Єфремова Н. Розвиток конституційного законодавства в Україні (1917-1920): Автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01 / Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2002. – 20 с. 8. Журавський В. Становлення і розвиток українського парламентаризму: Теоретичні та організаційно-правові проблеми / В. Журавський. – К.: Парлам. вид-во, 2002. – 344 с. 9. Історія Української РСР: У 8-ми т., 10 кн. / Ред. кол. М. Смирненський та ін. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 5: Велика Жовтнева соціалістична революція і громадянська війна на Україні (1917-1920). – 572 с. 10. Кислий П., Вайс Ч. Становлення парламентаризму в Україні: На тлі світового досвіду / Літ. ред. Е. Рахімкулова. – К.: Абрис, 2000. – 414 с. 11. Копиленко М. Еволюція українського конституціоналізму: З досвіду конституційного будівництва УНР та Української гетьманської держави / М. Копиленко, О. Копиленко // Право України. – 1992. – № 6. – С. 36-42. 12. Копиленко О. "Друга" УНР: спроба історико-теоретичного аналізу / О. Копиленко // Право України. – 1996. – № 8. – С. 54-60. 13. Копиленко О. Конгрес трудового народу України / О. Копиленко, М. Копиленко // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1997. – № 4. – С. 61-71. 14. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. – Відень, 1926. – 580 с. 15. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції: У 3-х т. – Прага: Укр. вид-во Пробоєм, 1942. – Т. 1. – 210 с.; Т. 2. – 229 с.; Т. 3. – 231 с. 16. Плав'юк М. УНР та її історичне значення / М. Плав'юк // Пам'ять століть. – 1998. – № 1. – С. 4-24. 17. Рыбалка И. Разгром буржуазно-националистической директории и восстановление советской власти на Украине (ноябрь 1918 – март 1919 гг.): Автореф. дис. ...канд. ист. наук: 07.00.01 / Харьк. ун-т ім. М. Горького. – Харьков, 1950. – 30 с. 18. Сергійчук В. Симон Петлюра / В. Сергійчук. – К.: Україна, 2004. – 443 с. 19. Симоненко Р. Проти буржуазно-націоналістичних фальсифікацій історії України / Р. Симоненко // Укр. іст. журн. – 1958. – № 3. – С. 158-162. 20. Солдатенко В. Стан історіографічної розробки та актуальні проблеми дослідження історії Української революції / В. Солдатенко // Укр. іст. журн. – 1998. – № 2. – С. 27-47. 21. Солдатенко В. Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920 рр.) / В. Солдатенко. – К.: Пошуково-видавниче агентство "Книга Пам'яті України", 1999. – 507 с. 22. Україна кризь віки: У 15 т. – К.: Вид. дім "Альтернативи", 1999. – Т. 10: Рубльов О., Реент О. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. – 318 с. 23. Федченко П. Оцінюємо з класових позицій / П. Федченко // Київ. – 1987. – № 12. – С. 45-57. 24. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920 рр.: У 4 т. – Прага, 1921. – Т. 1. – 152 с. 25. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма / М. Шаповал. – Прага, 1927. – 333 с. 26. Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917-1921 рр. / Передм. Б. Боцюркова. – Торонто: Друкарня о.о. Василіан, 1971. – 366 с. 27. Юрченко О. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті / О. Юрченко // Укр. Вільн. Ун-т. – Мюнхен: Logos, 1971. – 401 с.

Надійшла до редколегії 11.04.12

Н. Папенко, канд. іст. наук, доц., Г. Загородній, магістр

КОЛОНІАЛЬНЕ ПРОТИСТОЯННЯ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА НІМЕЧЧИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Стаття присвячена дослідженню проблем відносин між Великою Британією та Німеччиною в дипломатичній та колоніальній сфері наприкінці ХІХ ст.

The article devote to research of relations between Great Britain and Germany in diplomatic and colonial ranges at the end of XIX century.

Після перемоги Пруссії у війні з Францією і утворення Німецької імперії (1871) в Європі був встановлений мир. Новоутворена імперія вдало використала мирний спокій для розвитку промисловості і нарощування свого економічного потенціалу.

Здобувши досягнення у світовій економіці, Німеччина спробувала заявити про себе як про державу, що може впливати на світову міжнародну політику. Зокрема, це стосувалося колоніального суперництва і, насамперед, з Великою Британією, яка на той час уже була провідною колоніальною державою. Однак спроби

Німеччини змагатися з Великою Британією завершувалися, як правило, міжнародними кризами.

В останній третині ХІХ ст. Велика Британія не тільки зберегла, але і значно розширила свої колоніальні володіння. Боротьба за захоплення ще не поділених територій та за зміцнення Британської імперії була в ці десятиліття стержнем британської зовнішньої політики. Використовуючи свою перевагу на морі і велику мережу військово-морських баз та опорних пунктів, Велика Британія вела численні колоніальні війни.

Завдяки політиці кабінету Б. Дізраелі у 1875 р. був встановлений британський контроль над Суецьким ка-

© Папенко Н., Загородній Г., 2012